

Michal Flegl

Archeolog Josef Švehla a husitské jižní Čechy

Učitel a amatérský archeolog Josef Švehla (15. 5. 1861 - 10. 5. 1934) vynikl v oboru středověké a pravěké archeologie svými výzkumy spjatými s jižními Čechami. Ač nebyl zdejší rodákem, pocházel ze Staré Hutě u Berouna z rodiny huťského mistra, stala se mu jihočeská krajina životním osudem. Poznal toto prostředí již jako student učitelského ústavu v Soběslavi. O studentských letech živě píše ve svých rukopisných pamětech. Vzpomíná na čilý kulturní a vlastenecký ruch, který na ústavu vládl. Někteří z jeho spolužáků se v následujících letech uplatnili v českém kulturním životě, např. spisovatel Karel Kálal či národopisec a regionální historik Jan Dyk. S mnohými Švehla udržoval přátelské styky po celý život. Tak se na archeologickém výzkumu významného hradiště Věnc u Volyně, vedeném rovněž učitelem a archeologem Bedřichem Dubským, setkal počátkem dvacátých let s Janem Dykem, působícím tehdy ve Strakonících.

Po maturitě (1879) vystřídal Švehla několik učitelských štací na obecních školách ve Slaném, Malšicích a Chýnově. Natrvalo zakotvil v roce 1885 jako řídící učitel v dnešním Sezimově Ústí (tehdy se obec jmenovala Starý Tábor). Zde se projevil jeho zájem o historii i o hmotné památky. Se Švehlovým jménem jsou spojeny především dvě lokality, spjaté s husitstvím. Kozí Hrádek a město Sezimovo Ústí, obě se vztahující k životním osudům a působení M. Jana Husa.

2007: V budově 3. ZŠ Sezimovo Ústí se připravuje pamětní síň Josefa Švehly; mnoho let je na budově pamětní deska s textem „Zde žil a působil 1885 – 1925 Josef Švehla pedagog, spisovatel, buditel“. Obrázek a text ze stránky: <http://cs.wikipedia.org/>, heslo Josef Švehla.

Kozí Hrádek se v pramenech poprvé připomíná roku 1377. Na počátku 15. století patřil bratrům Janovi a Ctiborovi. Zdědili ho po svém otci Vilémovi z Poděhus. M. Jan Hus se sem uchýlil, když byl postižen interdikt. Opustil tehdy Prahu a své dočasné útočiště na venkově tajil, aby neuvedl hostitele v nebezpečí klatby. Málo významný hrádek v odlehlé krajině a přitom poměrně snadno dostupný z Prahy v dané situaci vyhovoval a zajišťoval Husovi klid k literární práci. Vlastním iniciátorem Husova pobytu na Kozím Hrádku byl zřejmě Čeněk z Vartenberka, vlivný šlechtic a poručník rožmberského zboží, v té době horlivý stoupenec reformních snah. Husův pobyt na Kozím Hrádku je poprvé doložen až 27. října 1413, nepochybně však zde byl již dříve. Klidu na venkově využil Hus k intenzivní literární práci. Dokončil zde druhou část svého nejvýznamnějšího teologického díla „De ecclesia“ (O církvi) a napsal proslulou „Postilu“ i několik českých vzdělávacích spisů. Nežůstal však jen u činnosti literární a věnoval se horlivě kazatelskému působení. Všeobecně jsou známy zprávy o tom, jak v okolí Kozího kázal „v lese a pod lipú u hradu“, či mezi ploty a dokonce sloužil mši ve stodole. Do zdejších kostelů, vzhledem ke svým církevním trestům, nesměl!

Kozí Hrádek však Hus na jaře 1414 opustil a pobýval v nedalekém Sezimově Ústí, kde byl hostem Anny z Mochova. Tato statečná žena, o níž František Palacký napsal, že byla „nejhorlivější husitkou v celých Čechách“, se nezalekla nebezpečí klatby a poskytla ve svém městském paláci Husovi útočiště. Mistr zde pokračoval v literární tvorbě a 26. června 1414 dokončil spis „O hříchu“. Již v červenci však přesídlil na hrad Krakovec u Rakovníka, kde byl pod ochranou mocného šlechtice Jindřicha Lefla z Lažan. Odtud také v říjnu 1414 odcestoval na koncil do Kostnice.

Sezimovo Ústí však sehrálo roli i v dalších dějích husitství. Původní město založili Vítkovci, poprvé je připomínáno k roku 1262. K rozšíření zdejší zástavby došlo již roku 1277 přestěhováním obyvatel z nedalekého Hradiště (pozdější Tábor). Toto město bylo vypáleno Vítkovci v průběhu sporů s králem Přemyslem Otakarem II. Ústí tím získalo na významu a stavebně i co do počtu obyvatel se rozvíjelo, takže sem byly přeneseny župní úřady z Chýnova. Již na počátku 15. století

vzniklo městské opevnění se dvěma bránami. Ve městě samém byl postaven farní kostel P. Marie, špitál s kaplí sv. Anny, dominikánský klášter, panský palác a řada měšťanských domů. Všechno to byly objekty, jejichž ruiny se po staletích dočkaly archeologických výzkumů Josefa Švehly.

Středověké město Ústí totiž zaniklo již roku 1420. Husovi stoupenci v čele s Petrem Hromádkou z Jistebnice ovládli město, ale pro jeho polohu nevýhodnou k obraně se rozhodli ho opustit. Ústí tedy bylo spáleno a obyvatelstvo převedeno do míst, kde kdysi stávalo město Hradiště. Opakovala se tak situace s přesunem obyvatel z 13. století! V troskách Hradiště husité vybudovali opevněné osídlení, jemuž dali biblické jméno Tábor (Hradiště hory Tábor). Na rozvalinách někdejšího města Ústí stával na počátku 19. století pouze mlýn se dvorem. Teprve v roce 1827 byly vypracovány pravidelně vyměřené plány nové, ve stylu empiru pojaté osady. Velkou zásluhu o vznik nové zástavby měl tábořský učitel Svatoš, takže osada po určitou dobu byla nazývána Svatošovem. Rozrůstající se ves (tak je označována ještě v roce 1860) měla oficiální název Starý Tábor. A to až do roku 1920, kdy byl navrácen název původní - Sezimovo Ústí. Stalo se tak z iniciativy Josefa Švehly a na základě jeho historické argumentace.

Pro Švehlu byl rozhodujícím podnětem k zahájení vykopávek výklad tábořského historika prof. Martina Koláře o zaniklém městě Sezimovo Ústí. Rozhodl se nalézt v terénu jeho zasuté a ukryté hmotné pozůstatky. A tak v roce 1894 sám, bez jakékoliv pomoci, začal s vykopávkami v místech, kde se někdejší město rozkládalo. Nesetkával se vždy s pochopením své činnosti. Nicméně se nedal odradit a pozvolna, řadu let objevoval skryté objekty „Českých Pompejí“, jak sám dávné Ústí nazýval.

Do výzkumu dával i vlastní peníze, aby mohl najmout několik dělníků. A tak se mu dařilo objevovat zaniklé památky - opevnění, měšťanské domy i farní kostel a dominikánský klášter. Výsledky svých výzkumů pravidelně publikoval v jihočeském tisku i ve formě brožur. Podařilo se mu také zpracovat půdorysný plán historického Sezimova Ústí. Díky těmto výsledkům došlo ke zmíněnému vrácení původního názvu dnešní, novodobé městské aglomeraci. Rozsáhlý archeologický výzkum Sezimova Ústí z druhé poloviny 20. století, prováděný Archeologickým ústavem ČSAV a vedený doc. Miroslavem Richtrem, mohl tedy na výsledky Švehlovy práce úspěšně navázat.

Obdobná byla situace na Kozím Hrádku, objektu zcela zaniklém. Po požáru roku 1438 nebyl již hrádek obnoven a pozvolna se změnil v ruinu. Jeho rozpadávající se zdi byly časem zanášeny zeminou a jehličím, zarůstány stromy. Urychlení zániku stavby výrazně přispělo rozebrání hradebních zdí již v 17. století, později i jejich roztrhání střelným prachem. V 19. století již nic nenasvědčovalo tomu, že pahorek v lese skrývá středověké zdivo. Nevěděli o tom nic ani místní obyvatelé.

Švehla později vzpomínal, že „veřejnost tábořská i nejbližší okolí věřilo v jeho bytí jen proto, že jim to autority pravily - zde kdysi stával“. Netušili však, že pahorek obsahuje pod svým povrchem rozsáhlé zbytky hradního zdiva. Tábořští historikové, profesori August Sedláček a Martin Kolář, ovšem o lokalitě věděli, leč snahy o odkrytí zůstávaly bez odezvy. Příležitostné výkopové práce v letech 1886 a 1890 s pouze fragmentálním zjištěním se nedočkaly pokračování.

Až v roce 1899 zahájil Josef Švehla soustavný archeologický výzkum, poučen několikaletými zkušenostmi získanými v Sezimově Ústí. Agilní Švehla opět začal s průzkumem terénu z vlastní iniciativy. Záhy sice získal podporu tábořského muzea, projevenou zčásti i finančně, přesto však další průběh zůstával především na něm. Často kopal sám bez dělníků, na něž se nedostávalo peněz. Finance chyběly i tenkrát. Výzkum tak býval i na několik let přerušen. První etapa proběhla v letech 1899 až 1907, pak následovala časová přerývka.

Budiž vděčně vzpomenu, že stálým spolupracovníkem byl Švehlovi Bedřich Havlůj ze Starého Tábora (Sezimova Ústí). Švehla většinou jen s ním prováděl výkopové práce, takže postup byl pomalý, trval dvě desetiletí. Pozvolna se však z pahorku vylupovalo zdivo hrádku. Soustavnou prací se Švehlovi nakonec podařilo odhalit celý půdorys hradního areálu a rekonstruovat jeho podobu. Své objevy Švehla průběžně publikoval v časopisech i v několika brožurách. Souhrnně pojednal o Kozím Hrádku v knížce „Kozí“ (1920). V průběhu vykopávek získal Švehla unikátní soubor movitých předmětů - keramiky, zbraní, zbytků potravin z odpadních jam až po části ošace-

ní či pivovarské kotle. Všechny nálezy předal do muzea v Táboře. Velkorysý finanční dar prezidenta T. G. Masaryka poté pomohl k zakonzervování odhalených zřícenin Kozího Hrádku do podoby, v jaké je známe dnes.

Archeologie se v té době teprve začala vyhraňovat jako vědní disciplína. Není tedy divu, že z dnešních hledisek Švehla nedodržel zásady přesné dokumentace nálezů (nálezová situace). Přesto je Švehlovo dílo dnes odborníky vysoce hodnoceno, když doslova na poslední chvíli zachránilo hmotné památky od nenávratné zkázy. Uvádí se právem, že „na poli historické archeologie Švehla předešel svou dobu“.

Národní kulturní památka Kozí Hrádek. Autorem snímku je Rudolf Kukačka (http://commons.wikimedia.org/heslo/Kozí_Hrádek) Pro svou spojitost se životem církevního reformátora Jana Husa byl Kozí Hrádek 30. března 1962 prohlášen za národní kulturní památku. Od roku 1991 je zřícenina v majetku města Sezimovo Ústí.

Josef Švehla se věnoval ještě jedné památce z husitské doby. Šlo o diskuse, kam lokalizovat kopec, na němž se v letech 1418-19 scházely poutě na hory, na nichž shromážděné davy oslovovali husitští kazatelé v čele s Václavem Korandou. Kopec byl nazván biblickým jménem Tábor, v roce 1420 přeneseným na nově vznikající město u někdejšího Sezimova Ústí. Historikové nakonec dospěli k závěru, že původním Táborem byl vrch Burkovák u Nemějic na Bechyňsku. Na tomto zjištění se podílel i Švehla, který na Burkováku provedl archeologický výzkum.

Vzhledem ke Švehlovu badatelskému zaměření nepřekvapí, že právě on stál v roce 1922 u založení Jihočeské společnosti pro zachování husitských památek v Táboře, v jejímž čele pak působil po řadu let. Právě tak se výrazně podílel na vzniku odborného časopisu - Jihočeského sborníku historického (1928). Jeho kmenovým autorem byl až do své smrti. Na okraj aspoň připomeňme, že Švehla získal uznání v odborných kruzích také za své výzkumy jihočeských mohyl. Jejich výsledky průběžně publikoval a shrnul v knize „Táborsko v pravěku“ (1923).

Josef Švehla se však také podílel na veřejném a spolkovém životě na Táborsku, včetně bohaté činnosti přednáškové. Výrazně se uplatňoval v učitelských stavovských organizacích a jeho význam přerostl regionální rámec. Po řadu let byl náměstkem starosty Zemského ústředního spolku jednot učitelských v Čechách. Zápisy z jednání tohoto spolku, uložené ve Všeodborovém archivu v Praze, svědčí o Švehlově iniciativním a aktivním podílu na spolkové činnosti. Na fotografiích výboru Zemského spolku, často nepopsaných a tak ztrácejících vypovídací hodnotu, je Švehla snadno identifikovatelný. Projevem jeho slavjanofilství zřejmě bylo, že zásadně nenosil běžnou košili, ale rubášku.

Josef Švehla jako objevitel zaniklých středověkých památek si připomínkou na objevitele bájně Tróje vysloužil označení „Český Schliemann“. Švehlovo životní dílo je jistě imponující a zajišťuje svému autorovi čestné místo v dějinách naší archeologie i v širších souvislostech českého dějepisectví. Letos uplynulo 80 let od úmrtí tohoto pilného a osobně skromného badatele.

Bibliografická poznámka

Literatura o Josefu Švehlovi je poměrně bohatá, vztahuje se zejména k jeho životním výročím (zvláště Jihočeský sborník historický). Zhodnocení jeho přínosu české archeologii viz např. v prvním svazku díla: František Šmahel a kolektiv, „Dějiny Tábora“ (1987). Vycházím též ze studia Švehlovy pozůstalosti, uložené v SOKA v Táboře a z fondu Zemského ústředního spolku ve Všeodborovém archivu v Praze. Viz též mou stat': Podíl Josefa Švehly na záchraně Kozího Hrádku, Památková péče 1975.